

ŠVENTAVARTĖ

Su kariomene stipria gan
Jie į Lietuvą žygiavo
Per laukus ir daugel upių,
Sunkenybių daug patyrė,
Kol pasiekė jie tą šalį.
Čia jie degino ir plėšė,
Į būrių būrius suskydė;
Džiaugdamiesi jie teriojo
Užkampius visus to krašto.
Ėmė grįžti jie nuo Saulės
Per balas ir per šilynus.
Vai koks kenksmas juos ištiko,
Nieks žygiuodamas nemanė.
Prie upelio tenai tūlo
Savo priešus pastebėjo,
Bet mažai į kovą ėjo
Tie, kurie Rygoj didžiosios...

Iš eiliuotos Livonijos kronikos

Tai buvo 1236 metais, Mindaugo laikais. Didysis Livonijos ordino magistras Volkevinas, sulaužęs paliaubų sutartį su Didžiuoju Lietuvos kunigaikščiu Mindaugu ir sukvietęs daugybę Europos didikų grafų, baronų ir riterių, sumanė paimti jo sostinę Vorutą ir sulyginti ją su žeme, kad tokiu būdu padarytų galą didėjančiai Lietuvos galybei ir atkeršytų pagonių valdovui už nesikrikštijimą. Susitaręs su Sėlių krašto kunigais, Mindaugo priešais, patraukė jis per jų žemes į Vorutą, užeidamas ją užuolankom iš rytų. Nors ir sunki buvo magistro kelionė per svetimą kraštą, bet vis dėlto Mindaugo valdomas žemes jis pasiekė su nelabai dideliais nuostoliais: tame žygyje nemaža jam padėjo tie patys lietuviai, Sėlių krašto smulkieji kunigai.

Pasiekęs Mindaugo valdomas žemes ir poilsiui apsistojęs netoli Vorutos, prie didelio Rubikių ežero, magistras sukvietė karo tarybą – svečius grafus, baronus, riterius, savuosius vadus, Lybių ir Žemgalių krašto neofitus – jam parsidavusius didikus. Ilgai jie visi tarėsi ir svarstė: ar tuojau pulti ir apgulti Vorutą, ar pirma sunaikinti tris prie Rubikių ežero esančias pilaites, kad tokiu būdu apsisaugotų nuo netikėtų puolimų iš užnugario. Buvo nutarta pirma paimti tas pilaites, išžudyti jų įgulas ir užtvenkti Volupį ir Vorelį, tuos du dirbtinius upokšnius, kurie, atvesti iš Rubikių ežero, skalavo Vorutos sienas ir teikė jai vandenį ir apsaugą. Viskas buvo padaryta, kaip nutarta: pilaitės paimtos, įgulos išžudytos, abu upokšniai užtvenkti, o visos apylinkės gyventojai apiplėšti ir išblaškyti. Bet, deja, per savo uolumą magistras pamiršo pasilikti sau belaisvį, kuris parodytų jiems tiesiausią ir sausiausią kelią į Vorutą.

Tame žygyje dalyvavo ir vienas neseniai išvėstas į riterius ir apvilktas garbingais vikingo drabužiais neofitas iš lietuvių – Fric Darbut. Jį magistras pasiėmė su savimi ne kaip karį, o kaip vertėją. Frico Darbuto tikroji pavardė buvo Darbautas, o vardas Algis. Jis dar mažas buvo pagrobtas kalavijuočių kaip įkaitas už tai, kad jo tėvas, smulkus Sėlių krašto kunigas, nesidavė ordinui nei perkalbamas, nei paperkamas ir priešinosi jo užmačioms pasidaryti sau kelią į Rytus per jo žemę. Darbautas buvo kunigas karingas ir pajėgus. Nesugyveno jis ir su kitais Sėlių valdovais ir laikė Mindaugo pusę. Užtat jie ir išdavė jo dešimties metų sūnų kalavijuočiams kaip įkaitą.

Kalavijuočiai dar nepilnametį kunigo Darbauto sūnų pakrikštijo Fricu ir paliko jam tą pačią pavardę, tik sutrumpinę ją į Darbut, kad labiau panaši būtų į vokišką negu į lietuvišką. Jau paaugęs Fricas Darbutas pradėjo šlykštėtis ne tiek savo sutrumpinta pavarde, kiek nauju krikščionišku vardu – Fric. Fricu šaukdavo jo tėvo dvare vieną piktą šunį.

Rygos vyskupui berniukas iš pat pradžių krito į akį, ir jis norėjo padaryti jį vienuoliu misionierium Lietuvos žemėse. Bet Fricui Darbutui nesisekė teologijos ir švento apaštalavimo mokslai, ir jis labiau linko prie riterių ir nuolat mankštinosi Padauguvy ant savo risto žirgo.

Į šitą žygį magistras paėmė jį dar ir dėl to, kad norėjo parodyti Sėlių krašto kunigams, kaip jie, kalavijuočiai, gražiai elgiasi su neofitais lietuviais, kad išventina juos net į ordino riterius ir apvelka garbingais vikingų drabužiais.

Frico Darbuto tėvas, kunigas Darbutas, seniai jau buvo miręs. Jo valdas buvo pasigrobę kiti kunigai, o kur motina, broliai ir seserys, Fricas nežinojo. Taip pat nežinojo, kur tos tėvo valdos buvo, nors šiek tiek, kaip per sapną, ir atminė dantytais kuorais ant aukšto kalno pilaitę... Pilaitę rietė gilus griovys, per kurį buvo permetamas tiltas. Atminė gūdų šilą, aukurą po šimtamečiu ažuolu, mergeles vaidilutes ir seną krivį su ilga riesta lazda ir ilga žila barzda. Atminė dar, kaip jo mamaitė ilgas valandas rymodavo ant pilaitės kuorų ir laukdavo tėvelio pargrįžtant iš žygio... Ir dabar, keliaudamas savo tėvų, senelių ir prosenelių kraštu, jis skendo mintyse ir prisiminimuose, bet, deja, neturėjo su kuo jais pasidalyti ar ko pasiteirauti. Kiekviena pakely užeita pilaitė panaši jam buvo į jo tėvo dvarą. Kiekvienas upelis, regėjos jam, tas pats, kuris tekėjo per jų valdas. Kiekvienas šilas jam buvo panašus į tą, kuris matėsi nuo pilaitės kuorų. Net ir vieversėlių čirenimas jam buvo savas.

Kai kalavijuočių kariauna sustojo poilsio prie Rubikių ežero, Fricui Darbutui pasirodė, kad ir tą ežerą jis savo vaikystės dienomis yra matęs ir draug su broliais jame irstėjis ir meškeriojęs.

Po karo tarybos posėdžio išėjo magistras su svetimšaliu riteriu grafu fon Danenbergu paežere apsidairyti. Dėl visa ko, jei pasisektų sutikti ar pagauti kokį lietuvį, pasiėmė su savimi ir vertėją Fricą Darbutą.

– Nuostabus kraštas, nuostabus ežeras, nuostabūs ir patys žmonės, – garsiovosi magistras, apžiūrinėdamas savo kariaunos stovyklos vietovę.

– Nuostabus kraštas, nuostabus, – pataikaudamas magistrui, gyrė Lietuvos kraštą ir grafas fon Danenbergas.

– O ten už ežero, matai, grafe, kokie laukai, kokios pievos, kokios sodybos, ir nė vieno gyvo žmogaus ar naminio gyvulio. Visi pabėgo į miškus. Kad negrėstų pavojus, leisčiau savo broliams žydrame vandenyje patiems pasimaudyti ir savo arklius paplukdyti.

– Nuostabiai gražus kraštas, nuostabiai, – tik kartoją svetimšalis pataikūnas.

– Tai kad čia mums toks kraštas! – užsisvajoją magistras. – Žemės dausa padarytume!

– Na, gal Dievas duos, magistre: sunaikinsite Vorutą, nuversite nuo sosto pagonį Mindaugą, o paskui – sutartis po sutarties; vienas netesėjimas, kitas; vienas žygis į krašto gilumą, kitas... ir visa Lietuva jūsų! Sėlių kraštas jau ir dabar kaip jūsų, o jei Žemaičių pamariu susisieksite dar su broliais kryžiuočiais, tai ir Rytai neatsilaikys prieš jūsų galybę! – vis pataikavo svetimšalis riteris ir savo mintyse apgailestavo, kad jo plika nusūsusi grafystė taip toli nuo šio turtingo pagonių krašto.

– Kryžiuočiai mums ne broliai, grafe: tai girtuoklių, neklaužadų ir ištvirkėlių gauja! – piktai atrėžė jam magistras Volkevinas.

Po valandėlės jis kalbėjo toliau:

– Gera tau pasakyti, grafe, – vienas žygis į krašto gilumą, kitas, o kiek mums tie žygiai kaštuoja galvų, kraujo ir pinigų?! Gerai, kad dar jūsų Europa mums padeda, be jos pagalbos mes čia seniai būtume pražuvę pikčiau kaip Palestinoje ar Vengruose... Kad ir toji pati Voruta juk kunigaikščio sostinė, o kur ji? Kur nors tarp raistų ir pelkių. O paliesi ją, šitą širšių lizdą, tai pamatysi, grafe, ne tik patys pagonys, bet ir jų velniai su visomis miško dvasiomis mus puls!

– Užtat ir reikia susijungti jums su kryžiuočių ordinu: nors jie šokie ar tokie, bet visgi krikščionys, broliai – su pagonimis kariauja.

– Jie kariauja?! Jų karo tikslas, grafe, tai kuo daugiau žemių užgrobti, kuo daugiau turto prisiplėsti ir kuo daugiau vergų sau parsivesti! Pagonių krikštas ir jų sielų išganymas jiems tiek rūpi, kiek mums pernykštis sniegas! Savo karais jie tik šventam popiežiui akis dumia ir mums už akių užbėgti stengiasi.

– O jūsų, magistre, koks šio karo žygio tikslas? – paklausė svetimšalis grafas.

– Mūsų šio karo žygio tikslas – Dievo vietininko žemėje tikslas! Štai koks mūsų brolių kalavijuočių karo žygio tikslas! – nutraukė jį magistras, ir jie abu nutilo, bet kai magistras vėl užsiminė apie belaisvį, kuris parodytų jiems kelią, grafas jį nuramino:

– Dėl to, maloningasis pone, tai maža bėda: man vienas belaisvis lietuvis, kvočiamas dėl pilaičių įgulos bei jų paslapties, išdavė ir tai, kas esą tose ežero salose. Vienoje ežero saloje esanti jų deivės Mildos šventykla. Į tą šventyklą tegalima ešą įžengti tik per tam tikrus šventus vartus. Tą šventovę dieną naktį sergstinčios nekaltos mergelės vaidilutės ir vienas krivis. Mergelės esančios visos jaunos, visos gražios, gražuolis ir pats krivis. Jis geriausiai ir nuvestų mus į Mindaugo sostinę, pačiu trumpiausiu ir sausiausiu keliu. Be to, tas lietuvis išdavė man ir kitas tos salos paslaptis, būtent, kad paprastiems pagonims tos šventyklos vartai atsiverią tik Mildos šventės dieną, o šiaip ištisus metus jų slenksčio negalinti peržengti nė vieno mirtingojo žmogaus koja...

– O kur tas lietuvis? Ar jis nepabūtų mums vadovu į Vorutą?

– Deja, magistre, jis mirė!

– Tai kam, grafe, pasiskubinai?

– Jis pats nusižudė. Vos spėjome pakrikštyti.

– Gaila – mirusieji nebekalba. O apie Vorutą jis tau nieko nepasakė? Neklausei?

– Klausiau. Žariją prarijo, bet nieko nepasakė!

Fricui Darbutui pradėjo tankiai plakti širdis, ir jis vos vos susilaikė jų abiejų nesukapojęs savo kalaviju.

– O tu ar nieko neatsimeni apie pagoniškas apeigas? – paklausė magistras Fricą, pamatęs jį išbalusį.

– Ne, magistre: man, kaip krikščioniui, nedera tokiais prisiminimais sau galvą kvaršinti, – atsakė magistrui Fricas, dėdamasis ramus esąs ir visam kam abejingas, nors grafo pasakojimai sukretė jį iki sielos gelmių. Jis prisiminė, kaip su savo mamaite ir sesute Vida lankė Mildos šventyklą prie tokio pat didelio ežero. Atminė, kaip Mildos šventės naktį visa paežerė nušvito laužais, o berneliai ir mergelės plukdė į vandenį savo vainikėlius. Paleido į vandenį savo vainikėlį ir jo mažoji sesutė Vida, bet jis nesusitiko nė su vienu bernelio vainiku. Užaugusi ji pasišventė deivei Mildai tarnauti ir jai atidavė savo vainikėlį...

– O kuri sala su deivės Mildos šventykla? – paklausė magistras grafą. – Čia tų salų daug, aš suskaičiau net keturiolika, – ir magistras apžvelgė visą kaip liūlys tviskantį ežero plotą su keturiolika salų.

– Šitoji, magistre, šitoji, – ir grafas fon Danenbergas parodė ranka į vieną nedidukę, apvalią, bet aukštai virš vandens iškilusią salą, apaugusią šimtamečiais medžiais milžiniais ir apžėlusią meldais, ajerais ir švendrėmis.

– Šitoji?!. Šitoji nuo kranto ne taip jau ir toli, – suabejojo magistras.

– Šitoji, narsusis magistre, šitoji... Žiūrėkite, ten lyg koks dūmelis rūksta ir kažkokios baltos būtybės tarp medžių kamienų švaistosi... Duok man, magistre, kokį puskapį knechtų, o aš tau ir salą pasieksiu, ir aukurą išgriausiu, ir jų šventyklą sudeginsiu, ir visas vaidilutes su jų kriviu pristatysiu.

– O kaip, grafe, tu ją pasieksi, juk mes neturime nei laivų, nei valčių, o ežeras platus ir gilus. Sala, matai, vis dėlto nearti. O be to, gal ir ją saugo koks nors nemažas ginkluotų lietuvių būrys, – ir magistras susirūpino ne tiek dėl salos toumo, kiek dėl grafo įžūlumo užbėgti jam už akių.

Jis jau vaizdavosi jaunas gražias vaidilutes, puošnią Mildos šventyklą, tylą, pavėsį, ramybę ir krivį, kuris jį geriausiai nuvestų į Mindaugo sostinę.

– Tai duosi, magistre?

– Reiks atsiklausti karo tarybos, – atsakė jam magistras ir pasiryžo pats pasiekti salą ir pasirinkti sau gražesnes vaidilutes.

Kai jis pranešė apie tai karo tarybai, visi tam jo sumanymui pasipriešino ir pasiuntė į salą ant sukalto plausto nedidelį dalinį, sudarytą iš knechtų, vieno riterio vado ir vertėjo Frico Darbuto. Jiems buvo įsakyta išgriauti aukurą, užlieti šventąją ugnį, sudeginti šventovę ir pristatyti į krantą visas gyvas ir nepalistas vaidilutes ir patį krivį.

Gerai apginkluotas dalinys, atsistūmęs nuo kranto, nusiyrė į paslaptinę salą. Visi yrėsi, darbavosi sutartinai, žvalgėsi į tolimesnes ežero pakrantes ir buvo pasiruošę bet kokiems netikėtumams.

Priplaukę salą, įsiklausė, kas joje dedasi, ir irklų vietoje paėmė į rankas ginklus. Saloje giedojo čiulbėjo paukštytės, ramiai ošė šimtamečiai medžiai, o apie salą vėjo lankstomi siūravo ajerai ir, susisiekdamos išplaukėjusiomis viršūnėmis, kažin ką ramiai, saldžiai ir paslaptinai šnibždėjosi švendrės. Šiaip saloje

nebuvo girdėti nė vieno žmogaus balso, nei mažiausio bildesio, tik vienoje vietoje, po šimtamečiu ažuolu, kilo į dangų dūmų stulpelis. Iš tikrųjų sala atrodė it užburta ar paslaptinę būtybių gyvenama... Tik staiga vidury salos suskambėjo nuostabiai gražus vyriškas balsas, kuriam atsiliopė dar gražesnė mergelių balsų sutartinė. Tame vyro balse ir mergelių sutartinėje pasigirdo Fricui Darbutui ir joms užgintos meilės godos, ir nerimstančios širdies gėla, ir duotųjų deivei Mildai skaistybės apžadų varžtai. Pasigirdo ir jo sunki dalia nelaisvėje pas kalavijuočius... Ir regėjosi jam, kad tos jų giesmės klausosi ir nurimęs ežero plotas, ir vandenyje viršūnėmis žemyn paskendę medžiai, miškai ir artimesnės bei tolimesnės salos. Staiga nuostabi sutartinė nutilo. Riteris vadas peržegnojo salą, pamosavo į ją kalaviju su šventomis relikvijomis, esančiomis jo rankenoje, ir, padalinęs dalinį į būrius, išlipo į krantą iš visų keturių pusių.

Vado įsakymu keli knechtai apėjo aplink salą ir sugrižę ženklais parodė, kad nieko įtartino neradę. Tuomet pagal vado mostą visi pradėjo kopti aukštais salos krantais į jos viršų. Įkopę nustebo: vidury salos aikštelė buvo aptverta dailia dažyta tvorele; šventyklos vartai išraižyti nuostabiais raštais, išpjaustinėti gėlėmis ir papuošti vainikėliais; už tų vartų po milžinišku ažuolu ant puošnaus aukuro kūrenosi ugnelė ir šėmų dūmų stulpelis kilo į dangų. Dar toliau salos gilumoje po medžiais buvo matyti kažkokie pastatai. Aplink aukurą klūpojo trylika baltomis drobėmis apsisiautusių, rūtų vainikėliais pasidabinusių vaidilučių, o jų vidury, iškėlęs į dangų rankas, stovėjo gražiai naujaugęs, palaidais ilgais plaukais, ilga apvalia barzda, baltai apsisiautęs krivis. Įsibrovėlių jis ir vaidilutės tarytum ar nematė, ar negirdėjo. Ilgą laiką ramiai stovėjo ir dalinys, o Fricas, negalėdamas atsiziūrėti ar atsigėrėti tokiu dar vaikystėje matytu reginiu, stovėjo ir bijojo pakrutėti, kad nesudrumstų tos šventos tylos, tos pasakos, kurią jis stebėjo it per sapną. Kartkartėmis dvi vaidilutės, maldingai sudėjusios rankas, prieidavo prie aukuro, jam nusilenkdavo, ir viena uždėdavo sauso medžio šakelę, kita paberdavo į šventąją ugnelę smilkalų žiupsnelį, vėl abi nusilenkdavo ir vėl, maldingai suglaudusios delnus, klaupdavo į savo vietą, į įsibrovėlių dalinį net nepažvelgusios.

Viena vaidilutė pasirodė Fricui lyg kur matyta ar sapnuota ir priminė jam jo tėvo dvaro mergeles.

Riteris vadas sukosėjo vieną kartą, kitą, čerkštelėjo kalaviju į šarvus – niekas į jį ir negrižtelėjo. Tik staiga krivis vėl užgiedojo, ir tokią gi gaudžią giesmę, tokiu gi širdį veriančiu balsu, ir taip gailingai vaidilutės jam atsiliopė, kad Fricas, užuot laikęs rankoje paruoštą kalaviją, nuleido jį žemėn ir visai apstulbo. Tuomet riteris sugriebė krivį už pečių ir, smarkiai jį supurtęs, ištraukė iš mergelių būrio. Krivis parpuolė, bet greit atsikėlė ir, pagrūmojęs kalavijuočiui abiem kumščiais, vėl atsistojo prieš aukurą. Tuomet riteris liepė Fricui pasakyti kriviui, kad jis su visomis vaidilutėmis paliktų salą ir keltųsi su juo į krantą. Kai Fricas perdavė vado įsakymą, krivis ir visos vaidilutės gestais ir mostais griežtai jam pasipriešino ir pasiliko prie aukuro.

– Užlieti ugnį! Išgriauti aukurą ir padegti šventyklą! – įsakė vadas knechtams.

Vieni knechtai puolė griauti aukurą, kiti nubėgo į ežerą vandens, o krivis ir vaidilutės susispietė apie šventąją ugnelę ir, nepaisydami grasinimų kalavijais, nenorėjo trauktis iš vietos. Gynė šventąją ugnelę kaip išmanydami ir visais balsais šaukėsi dievų pagalbos. Tuomet knechtai, vadui paliepus, pradėjo jas po vieną traukti iš būrio už rankų, už drabužių ir stumti į pakalnę. Pritrenktas krivis nebesikėlė nuo žemės. Vienu metu buvo užlieta šventoji ugnelė, išgriautas aukuras ir padegta šventyklą.

– Padegt ir anuos pastatus! – įsakė vadas, kalaviju parodęs į salos gilumoje matomus trobesius.

Nubėgę su nuodėguliais knechtai tuojau sugrižo atgal ir pranešė vadui, kad tuose pastatuose slaugomi sunkiai sužeisti Mindaugo kariai, išgriautų pilaičių gynėjai.

– Sudeginti pastatus ir su Mindaugo kariais! – įsakė vadas. Ir pastatai tuojau užsiliepsnojo.

Visa tai matė Fricas. Jam pradėjo virpėti rankos ir kojos ir tankiai plakti širdis. Pasijuto ir jis esąs tos niekšybės dalininkas, ir jo galvoje pradėjo kilti keršto mintys, viena už kitą baisesnės ir žiauresnės.

Saloje ugnis plėtėsi vis smarkiau ir liepsnos kilo vis aukščiau. Dalinys su belaisviais skubėjo atsistumti nuo krašto. Kartais plaustą pasiekdavo liepsnos traškėjimas ir siaubingas degančių sužeistųjų karių pagalbos šauksmas, toks šiurpus, kad net ir knechtai vienas nuo kito nukreipdavo akis. Vadas vis rūpino juos irtis greičiau ir neramus dairėsi į ežero tolius. Ir jam darėsi baisu girdint degančių sužeistųjų šauksmus.

Vaidilutės, susispietusios ant plausto, glaudėsi viena prie kitos, kėlė į dangų akis ir meldė dievų pagalbos. Jų būrio vidury stovėjo ir krivis, nusiminęs ir nuleidęs rankas, nes žinojo, kas laukia jo ir vaidilučių, išsikėlus jiems į krantą. Bet ne tas jį baugino. Jam gėlė širdį dėl išniekintos šventovės, užgesintos šventos ugnelės ir dėl gyvų sudegintų sužeistųjų Mindaugo karių, kurie buvo atplukdyti į salą iš sugriautų

pilaičių ir pavesti jo ir vaidilučių globai – juos slaugyti ir gydyti. Kas jų visų laukia, žinojo ir Fricas, žinojo ir suko sau galvą, kaip juos visus išgelbėti, duoti jiems pabėgti, o ir pačiam nebepasilikti pas kalavijuočius, pereiti pas savuosius lietuvius ir pradėti keršyti savo pavergėjams už visas žudynes ir niekšybes. Keršyti taip žiauriai ir negailestingai, kaip ir jie elgėsi su lietuviais.

Baigiant artėti prie kranto, staiga visos vaidilutės, pagal krivio žodį, nusiėmė nuo savo galvų rūtų vainikėlius ir sklandžiai paleido juos į ežero bangas. Kalavijuočiai joms netrukė, jie tik su užslėptu susidomėjimu stebėjo gražias mergeles ir savo širdyje pavydėjo jų tiems savo vadams ir didikams, kuriems jas plukdė. Tik staiga krivis krūptelėjo, o visos vaidilutės aiktelėjo ir susiėmė už širdies: dvylika vainikėlių sklandžiai sau plaukė ežero bangomis, o tryliktasis pradėjo grimzti ir visai paskendo.

– Kurios tai?! – rūščiu balsu sugriaudė krivis ir žiauriomis akimis įsisiurbė į mergelių būrį.

– Tai mano, dievų tarne, – prisipažino jam viena iš trylikos vaidilučių ir delnais pridengė sau veidelius.

Tai buvo toji, kurią Fricas įsidėmėjo dar saloje. Jis sumišo ir nusigando.

– Tai tu savo nedorybe užrūstinai mūsų deivę, saldžiąją Mildą?! – puolė ją krivis.

– Aš, dievų tarne.

– Išpažink viešai, kuo tu jai nusidėjai?

– Aš tave, dievų tarne, pamilau.

– Ir tu tai išdrįsai?!

– Laužiau ir nepalaužiau savo širdelės.

– Tu, prisiekusi mūsų dievams ištikimybę ir saldžiajai Mildai skaistybę, išdrįsai pamilti vyrą?! Tu... Tu... ir mane, nelaimingoji, norėjai sugundyti ir pražudyti? Tai... mirk! – ir krivis parodė ranka į ūmai subjurusį ežero plotą.

– Gyventi aš noriu, kad savo nuodėmę išpirkčiau, – tik suvaitojo vaidilutė ir vos girdimai pridėjo: – ir kad tave matyčiau!

– Bėda tau, bėda! Bėda ir man, ir jums visoms: tai per jos nedorybę mus ir mūsų žemę užpuolė svetimo Dievo kariai. Geriau man ir jums visoms mirti, negu išniekintiems likti! – ir su tais žodžiais krivis, abiem rankom susiėmęs už galvos, papuškėjo į putotas ežero bangas, o paskui jį, sunėrusios ant gelsvų kasų savo baltas rankes, šoko į vandenį ir visos vaidilutės. Vieną jų, “ nusidėjėlę”, Fricas suskubo nutverti už drabužio ir sulaikyti. Puolė mergelių gelbėti ir knechtai, bet kolei jie sugriebė mietus, kolei kas, visos dvylika vaidilučių nuniro į ežero dugną. Nuniro į ežero dugną ir vaidila.

– Laikyk ją, – įsakė Fricui vadas ir paaiškino: – nors viena pasiliko mūsų rankose – ji parodys mums kelią į Vorutą.

Kai išlipęs į krantą dalinys visa tai papasakojo magistrui, jis labai supyko, išbarė vadą, išplūdo knechtus ir per vertėją Fricą įsakė vaidilutei vesti jo kariauną į Vorutą pačiu trumpiausiu ir sausiausiu keliu.

– Kitaip tu atsakysi man savo galva! – prigrasė jai magistras.

Vaidilutė nepasipriešino.

Ilgai ji vedė kalavijuočius paežere, čia priartėdama prie ežero, čia vėl nuo jo nutoldama. Šalia jos žygiavo du kalavijuočiai plikais kalavijais ir vertėjas Fricas. Vedė ji apeidama balas, raistus, paversmius, vedė sukinėdama vingiuotų upokšnių pakrantėmis, pagaliau išvedė į didelę lygumą, iš visų pusių apsuptą pelkių, miškų ir krūmokšnių.

– Pasakyk, šunie, savo magistrui, kad čia reikia kiek pailsėti, nes nuo šios vietos iki Vorutos tik pusdienis kelionės, – pasakė vertėjui Fricui vaidilutė, ir jos akyse sužibo neapykanta magistrui ir panieka jam.

Kai Fricas persakė magistrui vaidilutės žodžius, riteris didikas Haseldorfas paklausė jos, kokia čia vietovė ir koks ten kaimas paežerėj.

– Čia Šiauliai, – atsakė vaidilutė.

– Šaaliai? – nenugirdo riteris.

Raštininkas, nemokėdamas lietuviškai, užrašė: “ Saulė ”.

– Magistre, liepk paklausti ją, kur yra ta jų šventoji upė, apie kurią mums kalbėjo Rygos vyskupas, – susirūpino ir grafas fon Danenbergas.

Magistras liepė Fricui paklausti.

Paklausta vaidilutė susiraukė, valandėlę pagalvojo, mostelėjo ranka į vakarus ir tik susakė:

– Ten, toliau už Vorutos!

– O flumen Latava kur, liepk paklausti.

Vaidilutė vėl susimąstė, pagalvojo ir vėl mostelėjo ranka į vakarus.

– Ji nemeluoja, – apsidžiaugė magistras ir paaiškinio grafui: – mes nenukrypome nuo kelio – ir Rygos vyskupas sakė, kad flumen Latava įteka į jų šventąją upę prieš Vorutą iš vakarų!

– Taip, taip, “Voruta apud flumen Latava”, – patvirtino ir grafas.

– Pagal Latavą, grafe, mes, išgriovę Mindaugo sostinę, žygiuosime namo, o tai sutrumpins mums keletu dienų kelionę... Be to, grafe, tai esąs pats turtingiausias ir tirščiausiai pagonių gyvenamas kraštas; mažiau miškų, daugiau laukų ir sausesnis...

– Tai ir grįždami turėsime darbo?

– Turėsime, grafe, turėsime ir darbo, ir belaisvių, ir turto, o jau žemaitukų žemaitukų, tai visus savuosius jais pakeisime.

– Ir aš norėčiau keletą žemaitukų parsivesti sau veislei.

– Parsivesi, grafe, parsivesi, ir ne keletą, o kelias dešimtis, tik duok Dieve, kad pakelėje su jų miško dvasiomis nesusitiktume.

– O šventas kryžius?! – ir grafas kilstelėjo savo kalaviją kryžiaus pavidalo rankena.

– Apsiprato jos ir su mūsų šventuoju kryžiumi. Seniau, būdavo, tik mosteli kalavijo rankena, tai kaip pragaro velniai sprunka į savo girias...

– O dabar? – išvertė akis grafas.

– Dabar ir jos griebiasi ginklo.

– Nu?!

– Griebiasi... Na, tai čia ir apsisistosime, – ir magistras pamojo ranka trimitininkui, kad pūstų trumpam apsisojimui. Ir tuojau trimitininkai, vienas po kito, visa paežere paskelbė trumpą poilsį.

Grafas fon Danenbergas ir riteris Haseldorfas užsėdo ant žirgų ir paežere nušuoliavo prie savo dalinių.

Magistras apsidairė. “Šaaliai” vietovė pasirodė jam stačiai klaiki: aplinkui balos, raistai, miškai, užnugary didelis ežeras su paslaptینگomis salomis. “Šaalių” kaime nebuvo matyti ne tik žmonių, bet ir naminių gyvulių. Miškuose staugė vilkai, kranksėjo varnai, kliaugė kažin kokie negirdėti paukščiai, niekur ne tik žmogaus, bet ir šuns balso nebuvo girdėti.

Magistras persižegnojo, pagraibęs ant kaklo rožančių, sukalbėjo vieną sveikamariją, apjojo savo šaunią kariauną, padrašino ją, pasakė, kad jau nebetoli Voruta, ir liepė gerai pailsėti ir pasiruošti paskutinei kelionei. Apžiūrėjo ir karo grobį. Viskas, regėjos jam, buvo tvarkoje, bet vis tik nerimas graužė jam širdį ir labai parūpo toji pagonė vaidilutė.

Sugrižęs į palapinę, paliepė Fricui atvesti jam vaidilutę, perrengtą vienuolio rūbais.

– Kas tu esi? Kuo tu vardu? – paklausė vaidilutę magistras per vertėją Fricą.

– Aš esu vaidilutė. O mano vardas – Vida.

Fricas krūptelėjo, bet susigriebė. Vida – koks brangus jam tas vardas. Jis įsisiurbė į ją akimis... Lyg kur matyta.

– Paklausk ją, ar ji žino į Vorutą patį trumpiausią ir sausiausią kelią?

Fricas paklausė, ir ji atsakė, kad žinanti.

– Na gerai, pasakyk jai, kad jei nuves, tai aš ją apkrikštysiu, apdovanosiu ir paleisiu, o jei nenuves ar mėgins pabėgti, tai... – ir magistras ženkle parodė, kad ją pakarsiąs, ir liepė Fricui išeiti.

Kai Fricas paliko juos vienus, magistras priėjo prie vaidilutės ir norėjo ją apkabinti, bet ji kaip katė jam pasipriešino ir pradėjo rėkti.

Fricas suspaudė kalavijo rankeną ir norėjo pulti į palapinę gelbėti mergelės, bet pamatė atšuoliuojant grafą fon Danenbergą ir riterį Haseldorfą.

– Kur magistras?! – suriko jie abu vienan balsan, nušokę nuo savo žirgų.

– Čia, palapinėje... Man įsakyta nieko neįleisti, – neva pasipriešino jiems Fricas, bet iš tikrųjų jis tik nudžiugo.

Abu svetimšaliai įsiveržė į palapinę ir pradėjo šaukti:

– Magistre, išdavimas! Mes iš visų pusių apsupti lietuvių!

– Koks išdavimas? Kieno išdavimas? – suglumo magistras, ne tiek nusigandęs dėl išdavimo ar apsupimo, kiek susirūpinęs, kad riteriai neatpažintų jo palapinėje vienuolio rūbais apvilktos pagonės vaidilutės.

– Magistre, paskubėk, lietuviai supa mus iš visų pusių! Daryk ką! – šaukė abu riteriai.

– Aš tuojau einu! Žirgą man!.. Šarvus!.. Fricai!..

Įbėgęs Fricas nustebo, pamatęs apdraskytu veidu magistrą ir triumfuojančią vaidilutę.

– Fricai, paklausk ją, šitą ragana, kur ji mus atvedė? Ji mus tyčia ant lietuvių užvedė! – šaukė magistras, čezėdamas šarvais ir kalaviju.

– Taip! Tyčia! Kirsk! Kapok, šunie kryžiaus kary! Aš atlikau savo pareigą ir ramia sąžine mirsiu: aš atkeršijau jums už šventovės išniekinimą, už krivio ir vaidilučių mirtį, už gyvus sudegintus tėvynės gynėjus ir atpirkau savo nuodėmę! – sugniauzusi kumščius, išrėžė Vida ir, numetusi nuo pečių vienuolio rūbus, visu ūgiu atsistojo prieš apnuogintą magistro kalaviją. Jos akyse degė drąsa, pasiryžimas, neapykanta kryžiaus karių vadui ir panieka tam perkrikštui Fricui.

Kai Fricas išvertė magistrui vaidilutės atsakymą, jis kirto jai per pečius stumbro gyslų rimbu ir pagrasęs: “ Savo galva tu man atsakysi ”, – čerškėdamas šarvais ir kalaviju, išbėgo iš palapinės. Fricui įsakė neišleisti jos iš akių.

Jau visa stovykla buvo ant kojų: visi rėkavo, šūkavo, gaudė savo žirgus, bėgiojo, rikiavosi ir trukdė vieni kitiems. Magistras, užšokęs ant savo žirgo, liepė pūsti trimitus kovai, nors už krūmų jo kariai jau kirtosi su priešu. Riterius magistras skubiai išrikiavo sausumoje; vieną jų dalį su grafu fon Danenbergu pasiuntė dešiniojo sparno apsaugai, riterį Haseldorfą – kairiojo; knechtus ir samdytinę kariuomenę sugrūdo į pelkes, ir tie iš karto pakriko. Dar vieną dalinį magistras norėjo paslėpti miške ir palikti atsargai, bet lietuviai jį puolė ir sunaikino pirmutinį. Abi sparnų apsaugos sulindo į dar didesnę marmalynę ir tik gynėsi. Tik tuomet magistras pastebėjo savo klaidas, pamatė apsuptas esąs iš visų pusių ir netekęs patogesnių pozicijų. Jis tik dabar suprato patekęs į tokią sunkią padėtį ir sukompromitavęs save, kaip magistrą ir kaip visos kalavijuočių kariaunos vadą, ne tik svetimšalių riterių, bet ir savųjų brolių bei knechtų akyse. “ Ir vis dėl tos prakeiktos pagonės vaidilutės Vidos! “ – krintosi magistras.

Bandydamas išgelbėti padėtį, jis su savo vėliava ir svetimšaliais riteriais atsistojo kariaunos priešakyje ir norėjo atlaikyti lietuvių spaudimą.

Svetimšaliai riteriai, ypač grafas fon Danenbergas, sumetę, kad viskas po laiko ir kad kova vis vien bus pralaimėta, iškėlė baltą vėliavą ir pasiūlė lietuviams paliaubas, bet magistras išmušė iš vėliavnešio rankų gėdos ženklą ir sušuko:

– Broliai riteriai, mūsų visa garbė čia: nugalėkime priešą, tad linksmi namo raiti sugrįšime!

– Magistre, – peršaukė jį grafas fon Danenbergas, – mes nenorime čia raiti kautis: čia pražudysime savo žirgus, tada pėstiems reikės kovoti.

– Grafe, – pagrasė jam magistras Volkevinas, – jei nenorite kautis raiti, tai savo galvas kartu su žirgais padėsite! Pirmyn, su manimi pirmyn! – ir užtraukė pergales giesmę, bet pamatęs, kad riteriai jau krinta vienas po kito ir kad retėja jų eilės, griebėsi paskutinės priemonės ir, nevilties pagautas, iš viso vieko sušuko: – Broliai riteriai, šiandien šventojo Mauricijaus diena. Šaukimės jo pagalbos – jis mums padės! – ir liepė pūsti trimitus naujai atakai.

Vieni kalavijuočiai pardėjo šaukti: šventas Mauricijau, padėk mums! Kiti – šventas Mauricijau, išgelbėk mus! Dar kiti – šventas Mauricijau, susimilk ant mūsų, pasigailėk mūsų... Šaukė, meldėsi, švaistydami kalavijais, ietimis, leisdami iš sajdokų strėles...

Kova, žūtbutinė kova užvirė visu baru. Šarvuoti riteriai grimzdo pelkėse kartu su savo žirgais. Kiti, išsikapanoję iš vienos makalynės, patekdavo į dar klampesnę. Dar kiti kovėsi pėsti ir kovodami laikė už pavadžių prisirišę prie diržų savo žirgus.

Kovos sūkuryje ir magistras, ir visi kiti užmiršo palapinėje su vertėju Fricu paliktą vaidilutę.

– Iš kur tu moki lietuviškai? – su panieka paklausė vertėją Fricą vaidilutė Vida, kai jie pasiliko palapinėje vienu du.

– Mano tėvai buvo lietuviai, – atsakė jai vertėjas, rydamas ją akimis.

– Tai tu perkrikštas?

– Ne, aš ne perkrikštas, aš mažas buvau pagrobtas ir pakrikštytas.

Vaidilutė pagalvojo, įdėmiai į ją pasižiūrėjo ir vėl paklausė:

– Tai kodėl tu šitiems šunims tarnauji, kodėl nuo jų nebėgi?

– Aš neturiu kur bėgti.

– Į Lietuvą, pas Mindaugą.

– Mindaugas palaikytų mane ordino šnipu ir lieptų pakarti: Mindaugas kariauja su kalavijuočiais ir kryžiuočiais.

– Tai bėk pas Sėlių krašto kunigus, nors ir jie ne geresni už kryžiuočius.

– Sėlių krašto kunigai mane ir atidavė kalavijuočiams už įkaitą.

– Tai tu lietuvis, sėlius?! – paklausė Vida ir įsisiurbė į jį akimis.

– Aš lietuvis, sėlius. Aš ne Fricas ir ne Darbutas, aš Algis, kunigo Darbauto sūnus!

– Algis! – tik ištarė Vida, ir jai pritrūko žado.

– Taip, aš Algis Darbautas... O tu?

Vida pradėjo tankiai kvėpuoti.

– Algis! – riktelėjo ji ir puolė savo broliui į glėbį.

Atgavusi žadą ir nepaleisdama Algio iš savo glėbio, tik ištarė:

– O aš kunigo Darbauto duktė – aš tavo sesuo, o tu man brolis! Algi! Algi! Aš visa atmenu!

– Sesuo! Sesuo! Sesutė Vidutė!.. Dabar aš tave prisimenu... Labai gerai prisimenu: tu mane...

– Algi, broliuk tu mano mielas, mums abiem gresia didelis pavojus!

– Žinau, sesute, žinau. Bet kas daryti?

– Bėkim pas savuosius ir atkeršykim šitiems šunims. Aš juos tyčia čia atvedžiau. Aš sužinojau iš sužeistųjų, kuriuos mums atplukdė į salą slaugyti, kur Vykintas pastos jiems kelią... Bėkim! Girdi, kas ten darosi?

Algis Darbautas metė šalin vikingo drabužių diržą su angelo galva žalvario sagtyje, ištraukė iš makštų savo kalaviją, o seseriai padavė atsarginį magistro lanką ir pilną tūlę strėlių.

Kai jie abu su ginklais išbėgo iš palapinės, kova ėjo jau visa paežere. Susitvarkę kalavijuočiai broliai ir suglaudusi savo eiles samdytinė kariuomenė tik gynėsi, tuo tarpu riteriai, magistro vedami, laužėsi iš pelkėtų vietų į sausumą ir norėjo iš jos išmušti lietuvius. Lietuviai taškė juos buožėmis, kapojo kalavijais, grūdo atgal į pelkes, smaigstė riterius ietimis, o knechtus ir samdytinę kariuomenę būriais ėmė į nelaisvę.

Vienas pirmųjų toje kovoje krito grafas fon Danenbergas. Jį išmušė iš balno ir sukapojo savo kalaviju Algis Darbautas. Daug žuvo ir kitų savų ir svetimšalių riterių. Kiti galą gavo Stuokavietės balose, ir tik retas kuris paspruko gyvas ar išmėgdė sau pasigailėjimą.

Po mūšio lietuviai savųjų ir kalavijuočių nukautųjų tarpe surado ir magistro Volkevino, ir jo buvusio vertėjo “Frico Darbuto” lavonus. Rado ir vaidilutę Vidą su lanku sustingusiose rankose ir su tuščia strėlių tūle.

Kai kova su kalavijuočiais buvo baigta, lietuviai išgriebė iš ežero dugno krivio ir dvylikos vaidilučių lavonus ir juos iškilmingai, su giesmėmis ir raudomis, palaidojo Rubikių ežero Šventavartės saloje. Ten palaidojo ir vaidilutės Vidos palaikus, ir kaulus gyvų sudegintų sužeistųjų pilaičių gynėjų. Tik atsivertusio lietuvio Algio Darbauto niekas neatpažino, nes niekas ir jo paslapties nesužinojo.

O kryžiuočiai ir kalavijuočiai tą kovą šv. Mauricijaus dieną prie Šiaulių kaimo pradėjo vadinti ir savo kronikose rašyti “Mūšis prie Saulės”.

Daug daug nuo to mūšio jau amžių praėjo ir daug daug kas Šiaulių kaimo padangėje pasikeitė, bet žmonės ir šiandien tą salą vadina “Šventavarte”. Mūsų krikščionys, kurie klasta ir apgaule skiepijo mums savo kultūrą, draudė ją vadinti Šventavarte, nes joje esą palaidota dvylika savižudžių vaidilučių, vienas krivis ir viena mergina, pakėlusį prieš šventą kryžių ranką. Uždraudė už juos ir melstis. O salą ėmė pravardžiuoti Varnų sala arba Varnagrote.

Bet tiedu pavadinimai ir iki šiai dienai vietos žmonėse nepriėjo. Visi vadina ją Šventavarte, su pagarba lanko ir susidūmoję klausosi švendrių šnibždėjimo apie kitados čia buvusią mūsų protėvių šventovę, apie tai, kad viskas čia praeina, pasibaigia ar pasikeičia. Klausydami švendrių pasakojimo ir joms pritardami, linguoja meldai, krūpčioja ajerai, o kai atbėgusi iš ežero tolių bangutė skalauja buvusios šventovės krantus ir beskalaudama, bebučiuodama juos, balta putele it akytu žemčiūgu pavirsta, tuomet ir medžiai saloje atsidūsta, suošia, sulinguoja savo viršūnėmis ir lietuviui suprantama kalba apie mūsų žilą senovę prabyla.

Retkarčiais paverkia ant vaidilučių kapo atskridusi iš melsvųjų ežero tolių baltoji žuvėdra, vasaros naktimis lakštingala suokia, klaikiai ūbauja pelėda, o mėnesienoje kylas iš ežero ūkas ataudžia, atgaivina visa tai, kas saloje prieš daugelį šimtmečių buvo, kai mūsų protėviai dar gamtos reiškinius garbino.

Nors Šiaulių kaimo pėdsakų likučiai dar ir šiandien Rubikių ežero pakrante tebesidriekia, bet tik išlikusių pastatų pamatai ir išsigimusių vaismedžių krūmai teliudija apie jo kitados buvusį dydį, ilgį ir klestėjusių sodų pavėsį.

Seniai jau šienaujamos ir nusausintos Stuokavietės pelkės. Nors kartais dalgis dar ir šiandien čerkštelia į kalavijo nuolaužą ar atsikerta į rūdies suėstą riterio šarvų skeveldrą, bet jau niekas nebežino, kad prakaituojama ant palaikų tų, kurie mums duobę kasė ir pražūtį nešė. 1956

ANYKŠČIŲ PADAVIMAI

Ten, kur šiandien Šventosios ir Anykštos trikampyje įsikūręs Anykščių miestelis, pačioje aukštojoje vietoje, ant Kalitos kalno, kadaise buvo didelis bajoro Nykščio dvaras, o netoliese kalnuose – jo saugoma pilis Voruta. Nors pilis buvo paslėpta kalnuose, ją dažnai užpuldinėdavo kalavijuočių būriai, atsibastę Šventąja iš jos aukštupio. Mat pilies rūsiuose bajoras saugojo paslėptus karaliaus Mindaugo turtus, sutarčių raštus ir kitas jo ir savo brangenybes. Pilyje nuolat budėjo stipri įgula.

Šiandien Anykščiuose bajoro Nykščio rūmų ant Kalitos kalno nė žymės neliko. O ant piliakalnio, kur prieš penkis šimtus metų stovėjo garsi Voruta, šiandien žemdirbiai sėja grikius, sodina bulves. Piliakalnio pagrioviais gerai dera kanapės. Iš pilies griuvėsių valstiečiai, skirstydami į vienkiemius, prisivežė akmenų, ažuolų ir senoviškų plytų.

Nors jau daug metų pilies kalnas noragais galandamas, bet dar ir šiandien ne iš visų pusių galima ant jo užkopti. Kalno dirvožemis pilnas akmenų, plytų nuolaužų, pastatų nuotrupų. Artojai dažnai randa jame senoviškų pinigų, išaria rūdies suėstų kardų, žalvario sagčių ir kitokių iškasenų. Giliau pasikasus, užtinkama požeminių urvų, akmeninių sienų, įvairių, matyti, kadaise vartytų žemės sluoksnių ir tebeįvančių ažuolinių rąstų. Viena pilies kalno puse sruveno Vorelio upelis, kita – Volupis, atvestas iš toliau. Nors šiandien jie abu užakę ir apgriuvę, bet dar aiškiai matyti, kaip pilį kadaise iš visų keturių pusių plovė vanduo. Ir šiandien tebežymu, kur vartų, kur tiltų būta, kur pilies sienų eita, kurie grioviai žmonių iškasti, kurie vandens išgraužti.

Pilies kalnas taip gerai buvo pačios gamtos paslėptas tarp kalnų ir girių nuo pašalinių akių, kad ir šiandien jį nuo upės ir nuo šiaurės pusės miškai tebesaugo. Žmonės kalba, kad ant pilies kalno vaidenasi.

Daug anykštėnų amžių bėgyje mėgino atkasti piliakalnyje paslėptus karaliaus Mindaugo ir bajoro Nykščio turtus, bet vis veltui: vos tik kas prisikasa iki pelenų ir anglių sluoksnio, tuojau iš po žemių pradeda virsti troškūs garai, dujos, kad net kvapą užgniaužia.

Tvirta ir atspari buvo kadaise Vorutos pilis. Dažnai ją užpuldavo Livonijos ordino būriai, atsibastydavo pskoviečiai. Atlaikydavo ji ir savųjų puolimus, kai susivaidiję Lietuvos kunigaikščiai vesdavo tarp savęs naminius karus.

Turtingas ir galingas buvo ir Mindaugo palikuonis, Vorutos valdovas bajoras Nykštys. Jo dvarų žemės ir miškai siekė abiem Šventosios krantais toli į pietus ir šiaurę.

Bet kaip viskas čia žemėje praeina ir pasibaigia, taip praėjo ir pasibaigė ir Vorutos valdovo, bajoro Nykščio giminė, jos garbė ir galybė. Atgyveno savo amžių ir Vorutos pilis.

Ne metai po metų, bet iš karto išnyko nuo žemės paviršiaus bajoro Nykščio vyriškoji giminė. Visi jie vieną dieną ir vieną valandą sudėjo savo karštas galvas anapus Ukmergės, ties sena Varkala, Žirnųjų ežero pakrantėse.

Buvo tai 1435 metų rugpjūčio mėnesį, kai į bajoro Nykščio pilį ir dvarą atplaukė Šventąja Rygos kalavijuočių tytveikos su pačiu Livonijos ordino magistru riteriu Kerskorfu priešakyje. Sutiko juos ir priėmė bajoras Nykštys ne kaip priešus, o kaip draugus, kaip Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Švitrigailos sąjungininkus. Suspausta širdimi ir sukandęs dantis priėmė bajoras Nykštys po savo pastoge amžinus Lietuvos priešus. Juo labiau į juos šnairavo bajoras ir jo žmonės, kad atsibastėliai vežėsi su savimi daug ginklų, daug šarvų, plukdė upe ant sielių naujų patrankų ir kitos karo medžiagos, o maisto sau ir pašaro arkliais grobėsi pakelėje iš vietos žmonių.

– Bajore, jei nori, pamėginkime, ar aš iš savo patrankų, nenuimdamas jų nuo sielių, sutrupinsiu visą tavo pilį ir dvarą? Tokia pilis, atsiradus naujoms patrankoms, daugiau tinka karvėms laikyti, negu apsiginti! – pasityčiojo iš seno bajoro Livonijos ordino magistras Kerskorfas.

– Atidėk tai, riteri, kai grįšime atgal, nes gali tau šovinių pritrūkti, – dviprasmiškai ir ramiai atsakė jam senas bajoras Nykštys.

Rytojaus dieną kartu su kalavijuočiais išjojo karan prieš sukilusį kunigaikštį Žygimantą ir senas bajoras su savo devyniais sūnumis ir daugeliu žmonių. Visi bajoro sūnūs kaip ir jis pats buvo tikri “nykščiai”:

žemučiai, kresnučiai, bet platūs pečiuose, kaulingi ir raumeningi. Ir šiandien Užuoonykštėje kresnus žemučius vyrus vadina “nykščiais”.

Kai prieš išjojant išėjo iš margo rašyto svirnelio anyta su devyniomis marčiomis atsisveikinti su savo vyrais, bajoro kieme pakilo didelis verksmas ir klyksmas. Marčios verkė, klykė, laužė baltas rankas ir, apsikabinusios savo vyrus, nebenorėjo su jais skirtis. Užvis gailiau verkė, užvis labiau laužė savo baltas rankeles viena bajoro martelė, jo jauniausiojo sūnaus Putino jauna žmonelė Ona. Ji buvo jau krikščionė gimusi Vilniuje ir neseniai atitekėjusi į bajoro Nykščio dvarą. Kaip apsikabino ji savo Putinėlį, kaip sunėrė savo baltas rankeles jam už kaklo, kaip prisispaudė savo lieknu liemenėliu prie jo karštos krūtinės, taip ir nebenorėjo paleisti. Žirgas kojomis trypė, žąslus kramtė, kamanomis žvangėjo ir jauną žmonelę, pasikabinusią ant vyro kaklo, po kiemą nešiojo. O šaunus riteris Putinas viena ranka žirgą valdo, kita žmonelę prilaiko ir lyg nori ją nuo savęs atplėšti, lyg karščiau priglausti.

Pagaliau pripuolė prie jų anyta, aštuonios marčios ir jauną žmonelę plėšte nuo vyro atplėšė. Įsiviliojusios ją margan svirnelin, pačios verkdamos ramino.

O devyni broliai išsirikiavo ir, užtraukę karo dainą, išjojo iš savo tėvo dvaro. Kartu su jais išjojo ir tėvas, senas bajoras Nykštys. Išjojo, palikęs stiprią igulą sergėti pilį ir dvarą.

Ilgai Šventosios pakraščiais skambėjo devynių brolių karo dainos, ir dar ilgai margoje rašytoje bajoro klėtelėje devynios marčios klykė.

– O ten kas per stebuklai? – staiga paklausė seną bajorą magistras Kerskorfas, prijojęs Šventosios krantą ir pamatęs anapus upės, ant Šventaragio kalno, dūmus.

– Tenai, riteri, mano laisvi žmonės, prieš išjodami karan, dievaičiui Kovui auką pakūrė, – šaltai paaiškino jam senas bajoras Nykštys.

Nors bajoras ir buvo pasikrikštijęs, bet labiau dar pasitikėjo senais dievais negu naujais ir prieš mūšį ar medžioklėje meldavosi tik jiems.

– Bajore, aš vežuos su savimi keletą kunigų, jei nori, mes tuojau pakrikštysime tavo žmones, – pasisiūlė jam magistras.

– Riteri, atidėk tai, kai grįšime atgal, kitaip gali kunigų pritrūkti, – vėl ramiai ir dviprasmiškai atsakė senas bajoras Nykštys ir nujojo toliau.

Įsižeidęs magistras paliepė savo knechtams pasisklaistyti būriais po bajoro žemes ir padegti tuos kaimus ir ūkius, kuriuose tik užtikis bet kokius “pagonijos” pėdsakus. Kaip magistras įsakė, taip jo samdiniai ir padarė: ir šiandien tie kaimai ir paskiri ūkiai, kurie buvo magistro paliepimu sudeginti, vadinami Liepdegėnais. Daug jų, šitų Liepdegėnų, ir visi jie ne vienoje vietoje, o išmėtyti po miškus ir pelkes. Vėliau vietos administracija savo patogumui pradėjo vadinti vienus – Pirmaisiais Liepdegėnais, kitus – Antraisiais, Trečiaisiais, Tolimaisiais, Artimaisiais. Ir iki šių dienų tų kaimų ir vienkiemų ainių nepalietė jokia svetima dvasia, ir joks svetimas raugas juose nepriėjo: darbštūs, statūs, mažai kalbūs, prietaringi, jie uoliai laikosi savo ir be miško, be balų nerimsta. Vėliau visus Liepdegėnus Žygimantas apdovanojo valakais.

Nuo Kavarsko aukštumų pamatė senas bajoras savo žemėse gaisrus ir suprato priežastį, bet nebuvo ką daryti: reikėjo skubėti kunigaikščiui pagalbon. Giliai užslėpęs širdyje magistrui pagiežą, jojo toliau.

Praėjo savaitė, kita. Daug ašarų išliejo jaunosios martelės, rymodamos ant dvaro kuorų ir savo vyrų sugrįžtant belaukdamos.

Užvis labiau sielojosi, už visas kitas marčias daugiau ašarų išliejo jauniausioji martelė, karžygio Putino žmonelė. Kaip krikščionė, ji jautėsi vieniša tarp kitų marčių, dar tebegarbinusių gamtos reiškinius. Vakarais ji nusileisdavo nuo Kalitos kalno prie srauniojo upelio, kuris tekėjo apačioje pro bajoro Nykščio dvarą, ir, atsirėmusi drebančios epušėlės, ilgas valandas išstovėdavo, neramias mintis begalvodama ir ašarėles beliedama. Ne tiek dangumi nukrisdavo nuriedėdavo žvaigždelių, kiek jaunoji martelė pernakt išliedavo gailių ašarėlių. Blyškus mėnulis dar labiau nublykšdavo, įsižiūrėjęs į liūdną užverktą bajorės veidą, į bejėgiai nuleistas rankas, lyg verkiančio beržo šakas.

Berymodama vaizduodavosi ji sau, kaip ten jos Putinėlis su savais, o ne su priešais kariauja, kaip tie savieji vieni kitus žudo. Žudo ir žudosi ne tėviškėlę gindami, o dėl išpaikusią savo viešpačių, Lietuvos galiūnų užsispyrimo...

Kitąsyk vaidendavosi jai, kad jos Putinėlis guli karo lauke strėlės pervertas ir nėra kas jam žaizdą aprištų, vandens atsigerti paduotų ir po šilta pastoge priglaustų...

*...Linguokit kalne rugeliai,
Žaliuokit žalios lankelės...
Nėra žinelės nuo mano vyrelio,
Nuo mano Putinėlio,–*

laužo baltas rankeles jaunoji martelė ir gailias ašaras lieja...

Patekėjusi saulutė ne kartą stebėjosi, pamačiusi jaunąją moterėlę toje pačioje vietoje, kur ją buvo palikusi nusileisdama.

* * *

O ten toli toli, anapus Ukmergės, ties Varkala, tarp Šventosios ir Žirnųjų ežero, susirėmė tarp savęs du galiūnai, du Lietuvos kunigaikščiai: Švitrigaila su savo talkininkais gudais, čekais, totoriais ir Livonijos kalavijuočiais iš vienos pusės, Žygimantas su savo lenkais ir mozūrais – iš kitos. Nors neilga, bet žiauri ir kruvina buvo Lietuvos galiūnų kova: žuvo visi devyni bajorai Nykščiai su savo tėvu priešakyje, žuvo ežero pakrantėse ir pats Livonijos ordino magistras Kerskorfas su visa savo kariuomene ir su visomis atsivežtomis patrankomis.

Retas kuris iš nugalėto kunigaikščio Švitrigailos valdinių sveikas paspruko: kurie ir liko mozūrų kardu nesukapoti, tai gyvi į paežerės prarajas nugrimzdo. O mūšį Švitrigaila pralaimėjo ir pats vos galo negavo tik per kvailą paiko magistro užsispyrimą ir dėl per didelio pasitikėjimo savo naujomis patrankomis.

Lenkai tą kruvinojo mūšio lauką savo kronikose atžymėjo “poboisko”, o lietuviai jį iškreipė savaip ir toje vietoje įsikūrusį miestelį Pabaisku pradėjo vadinti.

Kai toji baisi žinia pasiekė bajoro Nykščio dvarą ir pilį, net apylinkės miškai aidėjo nuo nelaimingųjų našlių klyksmo ir verksmo. Visų skaudžiau, visų gailiau šaukė ir klykė bajoro martelė, jo jaunojo sūnaus Putino našlė. Neištverė ji tokio sielvarto ir, sunėrusi ant savo gelsvų kasų baltas rankeles, klykdama išbėgo iš bajoro rūmų ir pasileido stačiai prie upelio, kuris čia pat pakalnėje tekėjo...

Pribėgusi vandenin įšoko, pasinėrė ir... daugiau nebeišsikėlė. Ją nusivijo anyta ir aštuonios marčios; atbėgo iš dvaro žmonės, užmetė tinklą, su kabliais, su grėbliais pagraibė, bet vargšės jaunos našlės nebesužvejojo. Taip ji nuplaukė ten, kur jos narsus Putinėlis galvelę padėjo.

Kitos našlės greit aprimo, apsiprato, užkurius užsiėmė, už nebajorų ištekėjo ir, pasidalinusios šešuro žemes, laimingai įsikūrė. Ir šiandien Pavarės ir Stakių miškuose ant kalnų glūdi paskiri kaimai bei ūkiai, lyg atskiros pilaitės – tai vis bajorų Nykščių našlių palikuonys.

Praėjo metai, ir amžiai sukako. Šventąja daug daug į marias vandens nubėgo. Bajoro Nykščio pilies ir dvaro nė griuvėsių nebeliko, tik tebestūkso Anykščių kalnuose vienišas kaip balnas dviem kuprom piliakalnis. Žmonės jo ir vardą užmiršo. O tą bevardį upelį, kuriame nusiskandino našlė bajorienė Ona Nykštienė, jos vardu ir pavarde pavadino. Ilgainiui, perduodami tai iš lūpų į lūpas, iškreipė, sutrumpino ir vietoje Onos Nykštienės pradėjo tarti “Onykštienės”. Dar vėliau mokslininkai ir geografsai pavadino ją Anykšta. O jos, Anykštos, ir Šventosios trikampy, prieš Šventaragio kalną, besikuriantį miestelį Anykščiais pradėjo vadinti.

[1933]

UŽKEIKTIEJI VIENUOLIAI

Gruzinų liaudies motyvais

Niekados dar Gruzijos nebuvo ištikusi tokia didelė nelaimė, o gruzinai taip nusilpę, kaip tais sunkiaisiais laikais. Buvo tai visų baisiausiaji gadynė iš visos gan nelinksmos Gruzijos istorijos. Ir jei Gruzija nežuvo tada, tai, pasak senelių ir žmonių dainų, tik buvusi tokia Dievo valia.

Nesuskubo dar gruzinai išvyti iš savo šalies turkų ir šiaurės kalnėnų, kai iš pietų įsibrovė su didele kariuomene pats Persijos padišachas ir, keliose kautynėse nuveikęs gruzinus, artinos į Gruzijos sostines Mcchetą ir Tbilisį. Turkai ir šiaurės kalnėnai, išgirdę apie gruzinų kariuomenės žlugimą, grįžo atgal ir vėl ėmė plėšti ir deginti šalį.

Tikėtis iš kur nors pagalbos gruzinai negalėjo. Visi jų kaimynai buvo musulmonai, didžiausi gruzinų krikščionių priešai. Beliko tik atsiduoti Dievo globai ir nugalėti priešą arba mirti kovos lauke. O gruzinai anais laikais tam tik ir gimdavo.

Kiekvienas vyras, kuris tik sugebėdavo valdyti kardą, palikęs namus ir nenudirbtus laukus, eidavo, pasiėmęs ginklus ant priešo, o moterys, vaikai ir seneliai slėpdavosi neįeinamųjų miškų tankmėse ir stačių kalnų urvuose. Dienomis tada Gruzija būdavo panaši į tyrumas, o naktimis šen bei ten tviskėdavo ir gesdavo kruvini gaisrų atspindžiai, mirgėdami įvairiomis spalvomis snieguotose kalnų viršūnėse.

Netrukus pasirodė ties Tbilisiu pirmieji padišacho kareivių būriai, o rytojaus dieną atvyko ir pats valdovas su visa savo kariuomene. Kaip audra užpuolė persai nesuskubusias susirikiuoti gruzinų eiles ir pirmąsias jų klote išklojo, bet kitos jėgos dar visą dieną grūmėsi su daug kartų didesne persų galybe ir tik vakarop, galutinai suardytos ir nugalėtos, pasitraukė ir užsidarė Mcchete ir Tbilisio tvirtovėje Meteche. Ištisą naktį be perstojo daužė įnirtę persai tvirtovių sienas, veržės į vidų, šimtais lipo ant sienų ir šimtais lavonų krito atgal. Tik anksti rytą buvo paimtas Mcchetas, o dienovidy griuvo ir Tbilisio tvirtovė Metechas, kur buvo užsidarę patys narsieji kariai su savo kunigaikščiais. Nors tvirtovės sienos griuvo, tačiau išlikusieji gruzinai nutarė gyvi nepasiduoti ir, susispietę didžiajame Metecho bokšte, guldė šimtus persų. Kiek tik jujų įsiverždavo į vidų, tiek išmesdavo gruzinai lavonų, kad būtų erčiau grumtis ankštuose bokšto tarpasieniuose.

Per visą grumtynių laiką padišachas, didelės minios mažesniųjų chanų ir bekų apsuptas, stovėjo ant Mta Cmindos kalno ir nekantriai laukė persų laimėjimo. Bet saulė leidos vis žemyn ir žemyn, o ant Metecho vis dar tebeplevėsavo Gruzijos vėliava. Tada įtūžęs padišachas nusiuntė kelis bekus pranešti vyriausiajam kariuomenės vadui, kad jei iki saulei nusileidžiant nesuplevėsuosianti ant Metecho bokšto musulmonų pranašo vėliava, tai jis liepsiąs savo tarnams išrėžti jam iš nugaros diržą.

Bet ir tai negelbėjo.

Juo pikčiau veržėsi persai į bokštą, juo karščiau juos atgal stūmė gruzinai. Prieš saulei nusileidžiant vyriausiasis persų kariuomenės vadas, pamatęs, kad bokšto nepaimsiąs, šoko nuo Metecho sienų į putojančias Kuros bangas ir nusiskandino; o bokštas tik ryto metą buvo paimtas, kai pats padišachas ėmė kariuomenei vadovauti.

Nugalėjęs gruzinus ir užėmęs abi jų sostines, Mcchetą ir Tbilisį, padišachas iš pradžių iškilmingai padėkojo Alachui už krikščionių nugalėjimą, o paskui pasiskelbė visos Gruzijos valdovu ir, apsigyvenęs Meteche, vienas gruzinų cerkves griovė, kitas pavertė mečetėmis, kankino krikščionis ir varu vertė juos musulmonais. Išlikusiems gruzinams ir miestų seniūnams paskelbė, kad jei jie per keturias dienas ir per keturias naktis nepristatysią jam dviejų maišų aukso, dešimties tūkstančių arklių ir tūkstančio skaisčiausių mergaičių, tai ten, kur pereisiąs jo arklys, šimtą metų žolė nebeaugsi.

Pristatyti dešimt tūkstančių arklių, nors vargiai, bet įstengė gruzinai, o apie tūkstantį skaisčiųjų mergaičių bei du maišus aukso ir svajoti negalėjo, nes ne tik visas skaisčias, bet ir bent kiek gražesnes mergaites buvo jau išrankioję turkai, lezginai ir kiti šiaurės kalnėnai; o auksą vieni gruzinai per ilgą kovos metą visai buvo išleidę, kiti slėpė jį kalnuose ir miškuose, ir tokiu trumpu laiku niekas jo pristatyti negalėjo.

Gruzijos kalnuotojoj šiaurėj, kur devynis mėnesius per metus žemė esti sniegu apklota, ant sunkiai prieinamos kalno viršūnės, Kazbeko papėdėje, stovėjo senas turtingas šventosios Ninos vienuolynas. Ne vieną kartą buvo kreipęsi gruzinai į šventosios Ninos vienuolius, ir ne vieną kartą gelbėjo brolija savo tėvynę nuo didelių nelaimių – čia pinigais, čia sumaningais patarimais. Ir šiuo žygiu gruzinai nutarė kuo veikiausiai kreiptis į savo gelbėtojus.

Bet tuo laiku sunku buvo juos pasiekti. Visi kalnai, per kuriuos ėjo į vienuolyną siauri takeliai, buvo dar apdengti gilių giliausio sniego, ir dažnai atsitikdavo, kad sniegynai užgriūdavo aūlus, užklodavo miškus, kelius. Nežiūrint to, atsirado keli narsuoliai, gimę ir augę kalnuotojoj šiaurės Gruzijoje, kurie, pasiėmę raštus į šventosios Ninos vienuolius ir prisikrovę ant asilų maisto, šiltų drabužių, virvių ir kitų reikalingų laiptoti po kalnus daiktų, leidosi į netolimą, bet sunkią ir pavojingą kelionę. Didelė žmonių minia ir dvasininkai, palydėję juos iki snieguotųjų kalnų, meldamies pasiliko apačioj laukti jų laimingai pargrįžtant.

Dvi dienas ir dvi naktis lipo narsūs gruzinai į kalnus ir tik trečiąjį vidunaktį, privargę, nušalę, išalkę, nustoję pakeliui didžiosios dalies savo draugų ir gyvulių, kurie nukrito į bedugnes, pasiekė kalno viršūnę ir pasidūzgeno į vienuolyno vartus.

Neveikiai įsileido juos į vidų nusigandę vienuoliai, nes niekad dar šiuo metu nebuvo jų aplankęs nė vienas žmogus; dargi aršūs ingušai ir laiptotojai chevsurai niekad šiuo metu vienuolyno nepuldavo.

Ištisus devynis mėnesius vienuoliai būdavo atskirti nuo viso pasaulio. Užtat viduvasarį, kada aptirpdavo žemesniųjų kalnų sniegas ir nyslūgdavo ledynų upeliai, vienuolyną aplankydavo daugybė žmonių ir sunešdavo daug pinigų ir maisto, kurio užtekdavo brolijai visiems metams. Per tuos tris mėnesius ne tik gruzinai vykdavo būriais ir visais takais į šventosios Ninos vienuolyną, bet lankydavo jį ir kitų krikščioniškųjų šalių žmonės: atkeliaudavo net tolimosios Graikijos ir Balkanų gyventojai. Per tuos mėnesius dieną ir naktį skambėdavo vienuolyno varpai, degdavo žvakės ir būdavo laikomos pamaldos. Kaip trys dienos prabėgdavo tie trys mėnesiai, ir vienuoliai nepastebėdavo, kaip vėl ateidavo nuobodži žiema.

Pirmajam sniegui kalnuose iškritus, visi maldininkai skubėdavo nusileisti nuo kalno žemyn, ir vieną dieną nebelikdavo vienuolyne nė vieno svetimo žmogaus. Išlydėję paskutinius maldininkus, sueidavo visi vienuoliai į didįjį bokštą ir ten pasimeldę skaitydavo ir skirstydavo suneštąsias dovanas bei auksą, o suskaitę ir sutvarkę, slėpdavo jas vienuolyno landynėse.

Nuobodžios būdavo vienuoliams žiemos. Kartu su žmonėmis išskrisdavo iš vienuolyno pastogių ir visi paukšteliai. Skrisdavo jie į pietuose visados žaliuojančius, mėlyno ūko aptrauktus klonius, kurie nuo vienuolyno kalno viršūnės buvo panašūs į jūras su daugybe iš vandens kyšančių uolų ir salų. Iš kitų trijų šonų aplink vienuolyną stovėjo amžinai snieguoti kalnai su Kazbeku viduryje, tyravo mėlyni ledynai ir tartum milžinų rogių išvažinėti sniego laukai, tarp kurių tęsėsi giliai įsirežusios tarpukalnės ir juodavo gilios bedugnės. Savaitėmis degdavo tada saulės spinduliuose tyras, amžinai baltas kalnų sniegas.

Ilgas valandas žiūrėdavo vienuoliai, grožėdavos stebuklinga gamta ir negalėdavo atsigerėti jos skaistumu. Ypač mėgdavo jie gėrėtis sniego spingsėjimu saulei tekant, kada nubalusios kalnų viršūnės staiga, lyg ko susigėdusios ar didžiai pradžiugusios, pradėdavo rausti, besimaudydamos spindulių vilnyse, mirgėti visomis vaivorykštės spalvomis ir kloti ilgus šešėlius.

“Šventas, šventas Viešpats Dievas, dangaus ir žemės leidėjas... “ – iškilmingai, apsalusia širdimi, giedodavo tada brolija, o pats vyriausias vienuolis laikydavo ištisęs rankas viršum Gruzijos ir laimindavo nuo kalno visą šalį ir žmones. Vaidendavos tada vienuoliams, kad ir skaisčiosios kalnų viršūnės bei nebylės uolos, ir šniokščių kalnų upeliai pritaria jiems ir drauge garbina iškilniojo Kaukazo kūrėją.

Retkarčiais išeidavo brolija po kalnus pasivaikščioti. Išeidavo dvejetais, giedodami šventąsias giesmes, bet, paėję kiek toliau nuo vienuolyno ir radę tinkamą vietą, susikurdavo ugnį, kepdavo šašlikus, išsitraukdavo iš po skverną odinius vyno maišukus ir imdavo linksmintis. Nežinia iš kur atsirasdavo ir sudundėdavo sazas, vienu metu pritardavo jam zurna, graudi čanura ir skardus diplipitas...

Štai išėjo iš vienuolių būrio vienas ir kraipydamasis ėmė šokti lezginką... Išėjo antras, dailiai pakėlė ant galvos dešiniąją ranką, nuleido žemyn akis ir, grakščiai mindamas kojomis, o kairiąją ranka plevėsuodamas nežinia iš kur paimta moteriška čadra, vilioja pirmąjį kaip juodakę gruzinaitė...

“Tra ta ta ta ta taa...” – verkia po kalnus graudi čanura, ir užkimusiu balsu pritaria jai zurna.

“Viens, du, trys; viens, du, trys...” – ploja delnais vienuoliai, pritardami sazo dundėjimui.

“Lalalaa... lalaa...” – spiegia diplipitas, tartum stengdamasis visus peršaukti.

Nebeiškęsdavo tada ir vyriausiasis vienuolis. Ir jo širdis imdavo tankiau plakti, senas kraujas gyslose virpėti; pakėlęs vyno taurę, imdavo šokti ir jis. Dar smarkiau plodavo tada delnais visi vienuoliai, ir dar žiauriau spiegdavo diplipitas. Tada jau visus apimdavo pats smagumas: rėkaudavo, šūkaudavo, liedavo be pasigailėjimo vyną ir, vienas kito įsitvėrę, šokdavo...

Išbaidyti iš savo lizdų ir iškilę į padangę ereliai lyg stebėdamies raižydavo orą viršum besilinksminančių vienuolių; baikščios laukinės ožkos ir taurai būriais blaškydavos po ledynus, nesurasdami sau vietos...

Bet štai sugausdavo vienuolyno varpai. Vienu akimirksniu nutildavo muzika ir šūkavimai. Vienu metu sustodavo vienuoliai ir lankstydamiesi imdavo žegnotis ir melstis...

Vėl skambėdavo kalnuose šventosios vienuolių giesmės, ir vėl tvarkingai dvejetais grįždavo broliai į vienuolyną...

Bet daug daugiau būdavo nuobodžių dienų, dargi baugių, kai, iš visų pusių apsiausti debesų ir apnešti sniego, kelias savaites negalėdavo vienuoliai nė kojos per slenkstį iškelti. Kai įsitaisys, būdavo, siausti kalnuose pūga, kai ims pustyti nuo Kazbeko sniegą, nešioti tarpukalnėmis ir drabstyti ant vienuolyno sienų; kai ims, būdavo, kaukti ir švilpti aplinkui vėjas, kai ims ant Devdarako traškėti ledynas, tai... baugu tada būdavo, ir vaidendavos persigandusiai brolijai, kad iš visų pusių apsiautusios jų buveinę piktosios dvasios ir kad, sukdamos ir kaukdamos aplinkui, jos norinčios nuversti vienuolyną nuo kalno į bedugnes arba jį sniegu užnešti. Dienomis ir naktimis dejuodavo tada brolija, meldavos ir laukdavo, kada liausis siautusi pūga. Nebežinodavo tada jie, kuomet diena, kuomet naktis. Daug stebuklų ir neišaiškinamų atsitikimų tada patirdavo atskirtieji: tai varpai patys savaime imdavo skambėti, tai ant aukurų žvakės, niekieno nedegamos, užsižiebėdavo, tai už langų velės žmogaus balsu imdavo prašyti vienuolius maldų ir plėstis į vidų... Meldavosi tada brolija, pasninkaudavo ir ilgas valandas gulėdavo kryžiumi ant žemės. Ne vienas vienuolis tada atsimindavo savo gimtinę ramiuose Gruzijos kloniuose, kur niekad nebūdavo nei sniego, nei tokių baisių pūgų; atsimindavo linksmas jaunatvės dienas, gražias kitados mylėtas mergeles... Ne vienas tada pasigailėdavo pasižadėjęs Dievui tarnauti šiame vienuolyne ir išsižadėjęs visų šio pasaulio malonumų...

Bet pūga praeidavo, o atkutę vienuoliai turėdavo daug darbo, kol atkasdavo nuo vienuolyno sienų sniegą, kol pasitaisydavo sudraskytus stogus, išvartytus kryžius...

* * *

Jau buvo geras vidunaktis, kai vienuoliai, įvairiais klausimais ir mėginimais pažinę tikruosius gruzinių pasiuntinius, įsileido juos į vidų. Pasiuntiniai, gavę iš vyriausiojo vienuolio palaiminimą, tuoj, nepaisydami didelio nuovargio ir alkio, ėmė pasakoti apie baisią, iš visų pusių gruzinus užklupusią nelaimę ir su ašaromis meldė broliją kuo veikiausios pagalbos.

Išklausę pasiuntinių, visi vienuoliai suėjo į didelį slaptąjį vienuolyno rūšį, kuriame buvo paslėptas auksas, ir ten pradėjo tartis, koku būdu išgelbėjus iš pražūties tėvynę. Ilgai nesvarstę, be ginčų, visi vienuoliai nutarė kuo veikiausiai atseikėti du maišus aukso, atiduoti pasiuntiniams ir dargi patys palydėti juos nuo kalno.

Bet kai atkasė vienuoliai geltoną žibantį auksą ir ėmė pilstyti į maišus, staiga pagailo jiems prakeiktojo metalo, ir pradėjo tarp savęs jie tartis, ar nepasitenkintų padišachas vienu maišu, ar nepasisektų jo permaldauti visai aukso nedavus, rasit galima būtų išgelbėti tėvynę kitais keliais... Ir pagaliau nusprendė – aukso visai neduoti, bet kuo skubiausiai išnešti jį į kalnus ir paslėpti ten po amžinuoju sniegu, o pasiuntiniams pranešti, jog visame vienuolyne neatsiradę dargi vieno maišo aukso.

“Bene pirmą kartą naikina ir degina gruzinių kraštą jų priešai musulmonai? Argi vieną kartą nuniokota Gruzija iš kraujo ir pelenų pakilo ir vėl pražydo?..”

Taip, sąžinės graužiami, ramino patys save vienuoliai ir pilstė į maišiukus po tiek aukso, po kiek galėjo kiekvienas panešti. Netrukus visas auksas buvo supilstytas į tiek maišiukų, kiek buvo vienuolių. Padėję vienas kitam užsiristi maišelius ant pečių ir užgesinę švyturius, tyliai išėjo jie už vartų, pamiršę prieš tokį pavojingą žygį ne tik pasimelsti, bet ir persižegnoti.

Pirmas ėjo vyriausiasis vienuolis ir pats savo ranka atrakinėjo ir užrakinėjo slaptųjų vienuolyno landynių vartelius. Išėję už vartų ir apsižvalgę nakties tamsoje, buvo jau besileidžią nuo kalno žemyn, tik staiga prieš juos išaugo kaip iš po žemių vienas pasiuntinių ir, pamatęs vienuolius su maišeliais, stvėrė vyriausiąjį už rankos ir baimės ir nustebimo balsu paklausė:

– Tėve, ką darai?!

Bet nesuskubo jis pabaigti paskutinio žodžio, kai vienas vienuolių įsmeigė jam į krūtinę peilį ir nustūmė nuo kalno.

– Prakeikti būkite! Prakeikti... – suriko nelaimingasis, krisdamas nuo kalno į bedugnę.

– Prakeikti būkite! Prakeikti... – įvairiais balsais atkartėjo kalnai nakties tamsumoje.

– Prakeikti būkite! Prakeikti... – atsiliepė kalnams bedugnės ir tarpukalnės.

– Prakeikti būkite! Prakeikti... – silpnas aido atbalsis užbaigė ir patvirtino apačioje, ten, kur iš po ledynų krikė Devdarakas ir dauboje užė Amyluša.

Apčiuopomis, vienas kitam padėdami ir vienas kitą palaikydami, tik jiems žinomais keliukais ėmė leistis nuo kalno aukso nešini vienuoliai.

– Prakeikti būkite! Prakeikti... – be paliovos skambėjo vienuolių ausyse.

– Parkeikti būkite! Prakeikti... – kalbėjo kiekvienas sniego gabalėlis, riedėdams iš po kojų į pakalnę.

Pasiekę Viešpaties piršto uolą, prie kurios kitados linksmindavos, norėjo vienuoliai, nusimetę sunkius aukso maišus, sėstis pasilsėti, bet staiga suplasnojo sparnais uolos viršūnėje pelėda ir, klykdama keistu baisiu balsu, dingo nakties tamsoje.

– Prakeikti būkite! Prakeikti... – išgirdo tame riksmė šurpo apimti vienuoliai.

Kaip padūkę, prisispaudę maišus, pasileido jie bėgti per ledyną, nebepaisydami nei kelio, nei savo draugų, risdamies uolomis, nerdamies į sniegą, šokinėdami per plyšius ir griuvinėdami ant slidaus ledo.

Sukaitę, nuvargę, pasiekė vienuoliai Čcherio kalną. Čia vyriausiasis, sunkiai alsuodamas, pasibėgėjo savo draugams į priešakį, norėdamas į juos prabilti ir nuraminti, bet apakusi brolija parstūmė jį ir dar greičiau ėmė kopti į aukštumas.

Pažvelgė atgal atsikėlęs vyriausiasis vienuolis ir nustebė: toli toli pietuose keliose vietose žėravo dideli gaisrai, ir plati raudona pašvaistė buvo užėmusi visą akiratį. Tai padišachas, nesulaukęs iš gruzinių atsakymo, pradėjo niokoti ir deginti šalį.

– Viešpatie, pasigailėk! – nusiminusiu balsu suriko vyriausiasis, tik dabar supratęs, ką padaręs.

Balsu šaukdamas, pasivijo jis savo draugus ir, ranką ištiesęs, parodė į raudoną nuo gaisrų dangų. Vienu metu sustojo vienuoliai, susisprietė į krūvą ir, nusiminimo apimti, pradėjo vaitoti. O įžiūrėję, kad ugnis sklaistosi kaskart plačiau, vėl pasileido kopti aukštyn ir blaškytis po ledyną.

Nuo Arčkordo kalno viršūnės pamatė vienuoliai vienos liepsnos apimtą Gruziją, o rytuose, kaip prieš saulei tekant, nuo gaisrų raudoną Kazbeką, kurio viršūnėje kybojo prie kryžiaus prikaltas Kristus, įsmeigęs akis į liepsnojantį kraštą.

Vyriausiasis vienuolis, išvydęs tokį baisų reginį ir didelį stebuklą, numetė maišą, nuleido rankas ir kaip stabo ištiktas sustiro vietoje. Penki vienuoliai suklaupė eile žemėje, du kniūpsti sukniubo ant maišų, du parpuolė aukštiekninki, trys, tartum vienas už kito slėpdamies, sustingo vietoje, o visi kiti susisprietė į vieną gurguolį ir apsigobė galvas vienu dideliu apsiaustu.

Tada, atsikreipęs į vienuolius, tarė nuo kryžiaus Kristus:

– Per amžius prakeikti būkite, vienuoliai ! Per amžius prakeikti būkite, pralieję nekaltą savo brolių kraują ir pamilę auksą labiau už savo artimą ! Per amžius stovėkite dienomis suakmenėję toje pačioje vietoje, per amžius varkite naktimis, tąsydami po kalnus prakeiktąjį metalą ! Vargas jums, prakeiktieji, jei jus, per naktį Kazbeko viršūnės nepasiekusius, nušvies saulės spindulys ar pamatys žmogaus akis. Vargas tada, sakau jums, prakeiktieji, vargas!

Taip taręs Kristus išnyko, o Kazbeko viršūnė dar labiau paraudo nuo naujai ugnies apimtų Gruzijos aūlių ir apžėrė raudonais savo sniegų atspindžiais jau suakmenėjusių vienuolių statulas.

* * *

Daug daug nuo tų laikų jau amžių praėjo, daug daug Kaukazo upėmis ir vandens nubėgo. Daug kartų per tą laiką persai Gruziją degino ir siaubė, daug kartų ir Persija, gruzinų padegta, liepsnojo. Iš šventosios Ninos vienuolyno, iš Tbilisio ir Mccheto tvirtovių tik griuvėsiai beliko. O užkeiktieji vienuoliai, pavirtę akmenimis, ir šiandien tebestovi toje pačioje vietoje, kur juos prakeikė Kristus, ir šiandien tebevargsta naktimis, tąsydami po kalnus prakeiktąjį auksą. Ir dabar artimųjų aūlų gyventojai naktimis girdi, kaip užkeiktieji, vilkdami savo auksą į Kazbeko viršūnę, sunkiai alsuoja, verkia ir dejuoja. Girdi, kaip bastosi nelaimingieji po snieguotus laukus, slidinėja ledynuose, laipioja plikomis uolomis. Girdi, kaip skamba vienuolių maišeliuose prakeiktasis auksas ir kaip krinta iš po jų kojų akmenys, sniegas ir ledas, kurie padaro kalnėnams daug pragaišties.

Kai kada užkeiktieji, besikarstydami po kalnus, nuverčia netyčia tokią didelę uolą arba ledo gabalą, jog nuo jų kritimo net visos apylinkės kalnai sudreba. Visų pavojingiausia tuose kalnuose anksti rytą, prieš pat dieną, kada vienuoliai, nepasiekę Kazbeko viršūnės ir pastebėję rytuose aušrą, galvotrūkčiais bėga į savo vietas.

Baugu darosi kalnėnams, kai retkarčiais praplyšta kurio nors vienuolio maišas ir pasipila iš jo po ledyną prakeiktasis metalas. Didelis tada kyla triukšmas ir nelaimingojo vienuolio verksmas, nuo kurio netgi pačius drąsiusius kalnų vadovus ima šiurpas. Iki aušros rankioja paskui vienuoliai po ledyną auksą, skaito jį ir dėlioja į maišus. Dar neprasisklaido kalnuose rūkai, o užkeiktieji jau stovi savo vietose ir vėl laukia nakties su tikra viltimi pasiekti Kazbeko viršūnę, paslėpti ten auksą ir nors kartą atsidusti po tiek amžių bergždžio darbo.

Graudu ir baugu šiandien šitose tyrumose, visų pamirštuose kalnuose. Kiekvienas gruzinas didžiai nuliūsta, pamatęs ant kalno, debesims prasiskyrus, vienuolyno griuvėsius ir suakmenėjusių užkeiktųjų vienuolių statulas. Niekas jų nesigaili, niekas nemini, ir niekas už juos nesimeldžia. Tik amžinieji keleiviai šaltieji debesys lanko retkarčiais vienuolyno griuvėsius ir, pasigailėję suakmenėjusių vienuolių, glamonėja juos, bučiuoja, klausinėja. Bet išklausę, nepravirkę ir nė žodžio nepratarę, šalti, paniurę traukia toliau į amžinąją kelionę. O žiaurūs kalnų vėjai, tyčiodamies vienuolių kančiomis, kaukia, staugia aplinkui, barsto jiems į akis sniego smiltis ir per amžius niūniuoja vienatonę nusiminimo dainą.